

Det allmänna prästadömet – hos Luther, Rosenius och i vår tid

”Ni är ett utvalt släkte, ett konungligt prästerskap.”

ORDEN OVAN UR FÖRSTA PETRUSBREVET (2:9) är välkända, men vad betyder de? Luthers undervisning om ”det allmänna prästadömet” visar att vi som kristna får mycket stora befogenheter genom vårt dop, och hela lekmanarörelsens auktoritet vilar på denna lära. Men vad skriver Luther egentligen om det allmänna prästadömet, och vad betyder det för oss idag? Och hur resonerade Rosenius och den väckelsetradition som ELM är sprungen ur?

DET ALLMÄNNA PRÄSTADÖMET HOS LUTHER

Martin Luthers lära om det allmänna prästadömet är kort, koncis och revolutionerande. Alla kristna är i dopet kallade att vara präster. De uppgifter som den kristna församlingen har är gemensamma för alla kristna, män och kvinnor, unga och gamla. Luther nämner sju uppgifter som ingår i det allmänna prästadömet¹:

1. Att förkunna
2. Att döpa
3. Att förrätta nattvarden
4. Att lösa från och binda vid synd
5. Att offra
6. Att vara förebedjare
7. Att bedöma läran

Inför studiet av detta ämne behöver vi klargöra vad som ligger i begreppet ”präst”. Det finns två olika betydelse för det svenska ordet. Den första innebörden är offerpräst som i Gamla testamentets föreskrifter (lat. *sacerdos*,

eng. *priest*). Samma beteckning används för en romersk-katolsk präst samt i begreppet ”det allmänna prästadömet”.² Den andra betydelsen används för den nytestamentliga församlingstjänsten och kommer av ordet äldste (grek. *presbyter*) eller tjänare (lat. *minister*, eng. *pastor*, *minister*).

Vilken grund har Luther för att dessa sju uppgifter tillhör alla kristna? Var och en av uppgifterna berörs kortfattat nedan:

1. Förkunnelse

Paulus förmedlar en konkret undervisning om hur gudstjänsten i Korint ska organiseras: ”... när ni samlas har var och en något att ge: en psalm, ett ord till undervisning, en uppenbarelse, ett tungotal och en uttydning. Låt allt bli till uppbyggelse” (1 Kor. 14:26). Var och en bidrar utifrån vad den har fått – inte i oordning utan med bidrag från var och en.

2. Dop

När det gäller nöddop har den evangeliska och den romerska kyrkan alltid varit överens om att ett nöddop utfört av en döpt person har samma verkan och giltighet som ett dop utfört av en prästvigd. Men Luther hävdar att den principiella rätten att döpa inte ligger i

*Ordet
och dopet,
har givits
till alla.*

nödsituationen, utan i den allmänna rätt församlingen, dvs. dess medlemmar, har att döpa. Dopet sker i kraft av Ordet, och om förkunnelsens uppgift tillhör alla, så gör också dopets uppgift det.

3. *Nattvard*

Om att förrätta nattvarden skriver Paulus: "Jag har själv tagit emot från Herren vad jag meddelade er ..." (1 Kor. 11:23). Därmed ger han alla i församlingen i Korint, som han skriver till, rätten att "välsigna och dela ut det invigda brödet och vinet".³ Luther argumenterar också utifrån de två första uppgifterna: "... om det som är störst, nämligen Ordet och dopet, har givits till alla, då kan det med all rätt hävdas att det som är mindre, nämligen rätten att förrätta nattvarden också har getts åt dem – även om det inte funnes något direkt bevis från Skriften ..." ⁴

4. *Binde- och lösenyckeln*

Binde- och lösenyckeln motiveras på samma sätt. "Att binda och lösa [från synd] är inte något annat än att använda evangeliet. För vad är det att lösa? Inget annat än att förkunna syndernas förlåtelse från Gud! Vad är det att binda, annat än att hålla evangeliet tillbaka och förklara att synderna ligger kvar på syndaren."⁵ Detta kan alltså alla kristna göra.

5. *Offer*

I uppgiften att offra ligger det som omtalas i Rom. 12:1, att bära fram sig själv som ett offer till Gud. Det finns inget annat offer som återstår att utföra i Nya testamentets tid. Kristi offer är tillräckligt.

6. *Förbön*

Att be för andra är en uppgift som Jesus gav till sina lärjungar. Han lärde dem – och därmed oss – att be Fader vår. Att be för andra är att göra sig till medlare mellan Gud och människor.

Detta är offerprästens uppgift, alltså kan bara sanna kristna och Kristus själv göra detta.

7. *Bedömning av undervisningen*

Att bedöma läran är de kristnas uppgift utifrån Jesu undervisning: "Mina får lyssnar till min röst, och jag känner dem, och de följer mig" (Joh. 10:27) och "akta er för fariséernas och sadduceernas surdeg" (lära) (Matt. 16:6).

I vissa sammanhang reducerar Luther dessa sju uppgifter till tre⁶,

a) att *förkunna och lära* Guds Ord,

b) att *offra* sig själv och

c) att *be* för andra. Dessa tre inkluderar dock de sju ovan nämnda uppgifterna. Punkterna 1–4 och 7 hänförs till punkt a) om Ordets tjänst. Punkterna 5 och 6 är identiska med b) respektive c). Den sjudelade uppställningen överensstämmer med den som den svenske reformatorn Laurentius Petri redovisar i sin skrift "Om sakrament och ämbete".⁷ Det tyder på att den har varit en allmänt accepterad framställning i den evangeliska kyrkan.

DET ALLMÄNNA PRÄSTADÖMET I LUTHERS

SAMMANHANG

Ovanstående redovisar vad vi som kristna och präster *får* göra, men vad vi *bör* göra hänger samman med ordningen i församlingen. Det handlar om en balans mellan friheten i evangeliet och en ordning som behöver säkerställas i vår fallna värld.

Den kyrkohistoriska situation, där Luthers lära om det allmänna prästadömet avhandlas, utgörs av två olika polemiska sammanhang, som fokuserar både på vad vi *får* och vad vi *bör* göra. Det första gäller Luthers kritik av den romerska synen på prästämbetet i allmänhet och på nattvarden i synnerhet. Tydligast finns läran om det allmänna prästadömet framställd i en rådgivande skrift till bröderna i Böhmen, som inte fick sina herdekandidater utsedda av påven. (Se fotnot 1). Det andra sammanhanget

gäller Luthers invändningar mot ”döparna”, som förfäktade troendedopet, och mot ”svärmarna”, som ansåg att det inte skulle finnas några fasta former för församlingen.

Den romersk-katolska synen är att en präst är vigd av en biskop till sitt prästämbete. Den mest centrala funktionen i denna ordination är att prästen får rätt att förrätta mässoffret. Det är på denna punkt som Luther sätter in den avgörande kritiken mot den romerska kyrkan.

Mässoffersläran innebär att Kristus offras på nytt i ett oblodigt offer varje gång mässan firas. Prästen bär fram Kristus som offer inför Gud när mässa firas. Luther protesterar skarpt mot detta med hänvisning till att ”hans död var en död från synden en gång för alla” (Rom. 6:10). Om nu mässoffret inte behövs, så behövs inte heller prästämbetet i den mening som den romersk-katolska kyrkan beskriver det. I det nya förbundet är alla präster. Om påven inte vill godkänna präster som delar den evangeliska synen i denna centrala fråga, så har församlingen på den orten rätt att utse sin herde ändå, fastslår Luther.

Den andra polemiska utgångspunkten är döparna och svärmarna, som tolkade läran om det allmänna prästadömet som att det inte behövs någon kyrklig ordning. Om alla kristna har rätt att predika, döpa, förrätta nattvarden, varför behövs då präster? Luther svarar att det behövs en ordning, att det behövs en kallelse. Mera om detta nedan under rubriken ”Det allmänna prästadömet i praxis”.

Ytterligare en infallsvinkel på Luthers lära om det allmänna prästadömet är den kritik som Hieronymus Emser framförde mot Luther.⁸ Emser håller med Luther om det allmänna prästadömet, men hävdar att det är ett andligt eller inre prästadöme.⁹ Utöver detta finns enligt Emser ett kyrkligt ämbete.¹⁰ Luthers svar är att det kyrkliga ämbetet inte är något annat än det allmänna – Jesus och apostlarna har inte inrättat något särskilt kyrkligt sådant. Nya testamentet

talas bara om tjänst och tjänare. Därför behövs det ingen vigning utöver den som utförs i dopet. Församlingsföreståndaren har till uppgift att på församlingens uppdrag utföra den tjänst som alla kristna i grunden är kallade att göra.

DET ALLMÄNNA PRÄSTADÖMET I PRAXIS

Utifrån denna lära behövs en praktisk tillämpning av det allmänna prästadömet; det behövs en ordning ”ty Gud är inte oordningens Gud utan fridens” (1 Kor. 14:33). Det allmänna prästadömet innebär inte att varje kristen ska ha en församlingsledande funktion, inte heller att man ska dela upp församlingen i delar efter vilka tjänare de vill välja. Korintierna kritiserades för att ”den ene säger: ’Jag hör till Paulus’, och den andre: ’Jag hör till Apollos’” (1 Kor. 3:4).

Paulus uppmanar församlingen i Korint att följa en viss ordning i gudstjänsten. I Luthers undervisning kommer här hans starka betoning av kallelsen in.¹¹ Alla är kallade i dopet att vara präster men församlingen kallar sina tjänare till olika slags uppgifter. ”Samfundsordningen fordrar att en person ... blir utvald och antagen för att i alla likaberättigades namn ombesörja offentliga förrättningar.”¹² I den Augsburgska bekännelsen formuleras detta ”att ingen utan vederbörlig kallelse bör i kyrkan predika offentligen eller förvalta sakramenten”.¹³ Däremot krävs ingen vigning till tjänsten, och den vigning som sker är inget sakrament som den romerska kyrkan hävdar. Bengt Hägglund lyfter fram distinktionen mellan stånd och ämbete.¹⁴ Det allmänna prästadömet medför att de kristna är av prästerligt stånd, medan församlingens tjänare är kallade att inneha Ordets ämbete, eller predikoämbetet. Luther uttrycker det så, att man föds (i dopet) till att vara präst, men man väljs eller kallas att vara tjänare.¹⁵ Till detta läggs att ”i nödfall står det var och en fullkomligt fritt att efter bästa förstånd göra det”.¹⁶ Dock utesluter han nattvarden ur detta tillägg: ”altarets sakra-

Ingen utan vederbörlig kallelse bör i kyrkan predika offentligen.

UR AUGSBURGSKA BEKÄNNELSEN

*Ena brodern ska förkunna Guds mäktiga
gärningar för den andra och berätta hur du
själv blivit befriad genom Kristus* LUTHER

ment är nämligen inte ovillkorligen nödvändigt till salighet. Det räcker med Evangelium och dopet.”

Församlingsbegreppet är också viktigt för att förstå Luthers tanke om hur läran ska omsättas i praxis. Luthers råd gäller ”varje by eller stad för sig”.¹⁸ Det handlar inte om grupperingar inom församlingen på en ort som tar sig makten att välja en herde, utan om en hel församling som av påven vägrats den herde som den själv har valt. Den kristne är aldrig präst för sin egen skull, utan för församlingen som helhet.

Men Luthers undervisning om det allmänna prästadömet inskränker sig inte till det som sker i kyrka och missionshus. Församlingens samlade funktion har förkunnarkaraktär – i ord och i handling. I en kommentar till 1 Petr 2:9 skriver Luther ”... den ena brodern ska förkunna Guds mäktiga gärningar för den andra och berätta hur du själv blivit befriad genom Kristus från synd, helvete, död och all olycka, och har kallats till evigt liv. På detta sätt ska du också lära andra människor hur de ska komma in i detta ljus. Du ska vara flitig i att visa vad Gud har gjort för dig.”¹⁹

Detta innebär dock *inte*, enligt Luther, att alla ska gå ut på gatorna och evangelisera. Inte heller finns det rum för lekmannaverksamhet som vi känner den, även om han nämner tan-

ken på en särskild gudstjänst ”för dem som vill vara kristna på allvar”.²⁰ Liksom flera andra reformatorer – Zwingli och Calvin – menar han att det är den kristna överhetens uppgift att se till att undersåtarna får höra evangeliet. Husfadern har ansvar för att hans husfolk får höra Guds Ord, fursten har ansvar för att hans undersåtar får höra evangeliet genom kallade Ordets förkunnare. ”Alla kristna är präster (i allmän mening, eng. *priest*), men inte alla är präster (i särskild mening, eng. *pastor*)”.²¹ Det är först två århundraden senare som missionsuppdraget kom i fokus i den lutherska såväl som i andra grenar av kyrkan. Döparna där- emot, som Luther stod i polemik mot, såg missionsbefallningen som en kallelse till varje enskild kristen. På det området var det de som var pionjärer – inte Luther.²²

PIETISMENS FRAMVÄXT

Från Luthers tid förflyöt mer än 300 år innan Carl Olof Rosenius började verka som lekman. Dessförinnan växte de pietistiska rörelserna fram under sent 1600-tal och 1700-talet. De betonade ett mera allmänt bibelstudium samt inbördes förmaning och själavård.²³ Philip Jakob Speners skrift ”*Pia desideria*”²⁴ innehåller grundtankarna i ett reformförslag där detta skulle uppnås bland annat genom samlingar i

s.k. konventiklar.²⁵ Pietismen ser de sant troende som en liten kyrka i den stora.²⁶ Denna rörelse fick snabb och omfattande spridning i Tyskland, där Spener var prost i Berlin, och vidare till Sverige. Karlskrona, Umeå och Stockholm nämns som orter där väckelsen blev fast förankrad. Den pietistiska rörelsen uppfattades här som ett hot av den ortodoxa kyrkoledningen, som såg en fara för folkets religiösa enhet. Kyrkoledningen utverkade stränga regeringsedikt mot pietismen (1694 för de Tyska provinserna och 1706 för hela riket)²⁷ och så småningom det s.k. konventikelplakatet 1726.²⁸

ROSENIUS OCH DET ALLMÄNNA PRÄSTADÖMET

I Norrland fanns på grund av de stora avståndet till församlingskyrkorna redan kring år 1600 bestämmelser att folk i byarna skulle samlas till bibelläsning, psalmsång och bön.²⁹ Ledare för dessa "byaböner" var betrodda lekmän, "byapräster".³⁰ Så småningom började man också läsa predikningar ur postillor som var godkända av prästerskapet, t.ex. Luthers. Detta skedde också under den tid då konventikelplakatet var gällande, även om detta förbjöd sådana samlingar utan prästs närvaro. Carl Olof Rosenius far, Anders Rosenius, var präst på olika platser i Norrland 1811-1841 och det blev på flera ställen väckelse kring hans verksamhet. Han var själv en frukt av det s.k. nyläseriet, som fann sin näring i Luthers skrifter.³¹ Carl Olof hade ursprungligen planer på att gå i sin faders fotspår och började studera till präst. Efter mycket inre kamp fann han i stället sin kallelse i att som lekman ge sina krafter i kristlig verksamhet under friare former. Detta kom att påverka svensk kristenhet för flera generationer framåt.

Carl Olof Rosenius undervisning om det allmänna prästadömet och lekmanverksamhet bygger direkt på Luthers. En genomgång av Rosenius syn på lekmanverksamhet finns i artikeln "Om andligt prästerskap".³² En god

sammanfattning finns i ett brevvar till "en skollärare i Norge" (augusti 1866): "Efter allt, vad som över frågan blivit tänkt och sagt, har jag icke funnit något sannare och viktigare att anmärka, än att man härom i synnerhet bör fråga Luthers egna yttranden uti mera utförliga skrifter över ämnet".³³ Skolläraren hade ställt en fråga angående den Augsburgska bekännelsens ord (kap. XIV) om att som predikant vara "vederbörligen kallad". Med direkta hänvisningar till Luthers predikan i ämnet visar Rosenius att denna kallelse kan ges till lekmän, särskilt med stöd av exemplet Stefanus som var kallad till att handha praktiska göromål men ändå predikade. Frågan berör särskilt begreppet "offentligen", och han lämnar denna fråga öppen: "att skilja mellan enskilt och offentligt lärande är ofta mycket svårt och vanskligt".³⁴ Han betonar vidare att "*alla lagars lag och rättensnöre är kärleken*". Skulle det finnas någon strid mellan "den av människor uppsatta bekännelseskraften" och kärleksbudet, så ska kärleken, och framför allt Bibeln vara rättesnöret.

Själv måste han ha kämpat med frågan i sin lekmanverksamhet. Hösten 1839 då Rosenius var verksam som informator på Lenna gård, började han besöka metodisten George Scotts bönestunder och predikningar, som hölls vid Trädgårdsgatan i Stockholm. Från nyåret 1840 och framåt ledde han där bibelförklaringar över Romarbrevet och blev under våren anställd som Scotts medhjälpare. Detta innebar två radikala steg för Rosenius, dels ett med avseende på kallelsen, där han nu lade sina präststudier på hyllan för att verka som lekmanförkunnare, dels ett ekumeniskt, vilket han kommenterar: "Jag får verka för Christi kyrka, får offra mitt lif, mina krafter åt Kristus och hans bud, icke åt Wesley eller Luther ... min tjänst åt den *enobeliga allmänneliga kyrkan* ...".³⁵ I ett brev till Scott försäkrar han att det inte handlar om "att lutheranismen icke duger till salighet, ehuru jag sökte endast *det friare verksamhetsättet*".³⁶

*Rosenius:
"jag sökte
endast det
friare
verksam-
hetsättet".*

*Vi ska
skilja
mellan
den yttre,
synliga
kyrkan
och den
osynliga.*

Kallelsen till att förkunna ordet i ”engelska kyrkan” avhandlar Rosenius i ett brev till en vän påskaftonen 1842, genom att han ” ... både av Skriften och förnuftet fann det rätta i Luthers lära om den trefaldiga kallelsen der han säger, att om en bonde säger till den andre ’Kom och undervisa mig i ordet’, är detta en lika gudomlig kallelse och lika mänsklig kallelse, som när ett konsistorium³⁷ kallar – endast det är skillnaden, att den förra kallelsen gäller blott för det enskilda tillfället och huset.”³⁸

ROSENIUS OCH SEPARATISTERNA

Så långt har vi studerat vad Rosenius skriver om sin syn på det allmänna prästadömet till försvar för en friare verksamhet. Men liksom Luther hade döparna och svärmarna som ville driva detta till sin spets, hade Rosenius baptisterna och Norrlandsseparatisterna. Båda de sistnämnda grupperna talade för ett frikyrkligt agerande och båda möttes av en kärleksfull strävan från Rosenius sida att förhindra split och separatism. Till baptisterna är Rosenius svar tydligt avvisande, baserat på den lutherska dopsynen.³⁹ Separatisterna i Norrland, som ville lämna kyrkan p.g.a. den nya kyrkohandboken (1811) och psalmboken (1819), krävde emellertid mer nyanserade överväganden.

Rosenius avvisar deras strävanden av tre skäl där separatisterna blandar samman det som bör åtskiljas.⁴⁰

1) Vi ska skilja mellan den yttre, synliga kyrkan och den osynliga, eller Kristi kropp och inte tro att vi kan åstadkomma en församling som bara består av de troende på jorden.

2) Vi ska skilja mellan vad kyrkan gör som organisation och vad dess enskilda tjänare gör som kristna. ”Kyrkan kan fara vilse ... och dock vara Kristi kyrka.”⁴¹

3) Vi ska skilja mellan det allmänna prästerskapet och det utvärtes ämbetet. Här anförs sedan Luthers argumentation enligt ovan om det allmänna prästadömet. Eftersom den sanna

kyrkan består av de andliga prästerna så blir frågorna om yttre form av mindre vikt. Dock sätter Rosenius här en mycket skarp gräns: ”Men att oinvidga utdela altarets sakrament är stridande både mot ordet och kyrkohistorien.”⁴² Vidare visar han en väg framåt: ”Hvad vi för vår del anse i närvarande ställning vara vår plikt är: bedja! Ja, bedja både Gud och öfverheten om någon hjälp, men först och sist bedja Gud för vår arma kyrka.”⁴³

DET ALLMÄNNA PRÄSTADÖMET I VÅR TID

Vilken roll spelar läran om det allmänna prästadömet i vår tid? Vad blir de praktiska konsekvenserna idag?

Först och främst menar jag att den ger oss frimodighet att verka på den plats och det sätt som vi har blivit kallade till. Det gäller oss som enskilda kristna, men också ELM som en fri rörelse i den stora kyrkan.⁴⁴

Det finns tendenser i frikyrkligheten⁴⁵ såväl som i lågkyrkligheten mot ökad ”professionalisering”. Vi har bättre tillgång till pengar än tid, och kan avstå medel för att anställa personer att utföra uppgifter i stället för att lägga vår tid på dessa. I Svenska kyrkan ser vi den motsatta trenden, med minskat medlemsunderlag, som leder till att det ekonomiska utrymmet minskar, och att lekmannaengagemanget därmed blir av allt större vikt. Här finns en potential att bygga på ELM:s erfarenhet av att driva lekmannaverksamhet och finna praktiska former för en balanserad samverkan mellan anställda och volontärer. Vidare kan vår ”fria mission” bli en alternativ kanal för missionsengagemang för dem som med sorg ser att Svenska kyrkans internationella arbete alltmer tappar sitt missionsinnehåll.

Risken att blanda samman den synliga och den osynliga kyrkan finns kvar också idag. Södergren skrev 1945 om EFS att ”ungefär en gång var mansålder blir därinom separatismens alltid latent kris akut, med mer eller mindre

även för utomstående tydliga symptom.”⁴⁶ Detsamma kan med fog sägas om ELM-sfären. Den *fria* verksamheten som lyfts fram i Christina Nilsson historiska överblick⁴⁷ är ett skydd mot splittring och bidrar till ett starkt fokus på ”saken” – evangelisation, mission och diakoni – vilket också var fokus i Rosenius strävanden. Södergren berömde 1945 ”Bibeltrogna vänner ... som utmärkes ... därav, att den [gruppen] mindre lägger an på att organisera sina vänner i föreningar, utan sammanhåller dem genom fri evangelisatorisk verksamhet på mer direkt personligt sätt. Dess predikanter äro i regel också direkt utgångna ur det kristna folkets led utan särskild predikantskolning.”⁴⁸

Det allmänna prästadömet ansvarar innefattar ordets tjänst, att offra sig själv för andra, och att be. Tjänsten går långt utöver den söndagliga gudstjänsten. I min dagliga gärning, i mitt möte med grannar och vänner, i min församling och förening är jag kallad till denna tjänst. Till att förkunna evangelium offentligt kallar vi betrodda bröder, och i barn- och ung-

domsverksamhet och diakoni kallar vi frimodiga kvinnor och män att dela evangeliet vidare i ord och handling. Att bedöma undervisningen är inte en uppgift som är lagd på några få teologer utan den tillhör alla kristna. Det innebär en rättighet och skyldighet att pröva om det vi hör är i enlighet med Guds ord, vilket också medför att vi bör ta till oss mer av redskapen för förståelse av bibeltexten som teologerna gett oss (se t.ex. Fredrik Hectors artikel om bibelvetenskapen.⁴⁹)

Det låg en sanning och en hedersbetygelse bakom det öknamn som våra fäder fick lyssna till: ”läsare”. Låt oss göra skäl för detta och på nytt rusta oss för vårt uppdrag som ”ett heligt prästerskap”.

Per Runeson

Professor i datavetenskap, Lund

---

1 Framställningen om Luthers undervisning baseras på två huvudkällor, Carl Fredrik Wisløff, *Det kyrkellige embede i oldkirken og hos Luther*, Dansk Bibel-Institut, 1979 (Wisløff) och Martin Luther, *Herdabrev till de böhmiska bröderna om rätta sättet att förordna och tillsätta församlingens berdar*, BV-Förlag, 1984 (Luther). Översättningen av citaten ur Wisløffs text (från danska) är gjorda av undertecknad. I Luthers framställning finns inte termen ”det allmänna prästadömet”, men vi väljer ändå att använda denna som är väl etablerad.

2 Jfr eng: ”you are a chosen people, a royal priesthood”, 1 Petr. 2:9, New International Version.

3 Luther, s. 59

4 Citat av Luther i Wisløff, s. 37. Se också Luther, s. 62 i äldre språkdräkt.

5 Citat av Luther i Wisløff, s. 38. Se också Luther, s. 67.

6 Wisløff, s. 42

7 Laurentius Petri (övers. från latin, G. A. Danell), *Om sakrament och ämbete*, Bokförlaget Pro Veritate, 1993 (Petri). Enligt Tom G. A. Hardts inledning till Petris avhandling bygger denna på Luthers skrift ”Herdabrev till de böhmiska bröderna ...” (1523).

8 Emser var tysk teolog (1478–1527) och motståndare till Luther i reformationsstriderna.

9 Wisløff, s. 39–42

10 Denna tanke finns också i nyluthersk teologi. Man kan t.ex. se den i Tom G. A. Hardts inledning till Petri, s. 11–12.

11 Bengt Hägglund, *Teologins historia – en dogmhistorisk översikt*, Församlingsförlaget, 5 uppl. 2003 (Hägglund), s. 211–215

12 Luther, s. 81

13 Augsburgska bekännelsen kap XIV ”Om det andliga ståndet” i Svenska kyrkans bekännelseskriter, Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag 1957, s. 61.

14 Hägglund, s. 224

15 Luther, s. 47

16 Luther, s. 82

17 Luther, s. 25

18 Luther, s. 96

19 Citat av Luther i Wisløff, s. 44

20 Wisløff, s. 44, 49

21 Citat av Luther i Wisløff, s. 48, ”... alle Christen sind Priester, aber nicht alle Pfarrer. Denn über dass, das er Christen und Priester ist, muss er ein Ampt und befohlen Kirschspiel haben. Der Beruff und Befehl macht Pfarrer und Prediger”. Sv. övers: Så att utöver det att han är kristen och präst, måste han ha ett område att verka i och en kallelse till att göra det. Det är kallelsen och uppdraget som gör honom till pastor och predikant.

22 Wisløff, s. 50

23 Hägglund, s. 302–306

- 24 Fromma önsknigar
- 25 Lat. *Collegia pietatis*, andliga möten i hemmen
- 26 Lat. *Ecclesiola in ecclesia*
- 27 Hilding Pleijel i Allan Hofgren (red.) *På stugmötenas tid. Till 100-årsminnet av konventikelplakatets uppbävande 1858*, Fosterlands-Stiftelsen, 1958, s. 24–27
- 28 Konventikelplakatet var en lag som förbjöd konventiklar. Lagen avskaffades först 1858 – intressant nog samma år som Evangeliska Fosterlandsstiftelsen bildades.
- 29 Sven Lodin, *C. O. Rosenius – hans liv och gärning*, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens Bokförlag, 1956 (Lodin), s. 7
- 30 Viktor Södergren, *Vägar vi gått och vägen fram*, Prästmötesavhandling 1945, Kyrkliga Förbundets Bokförlag, 3 uppl, 1978 (Södergren), s. 94–96
- 31 Lodin, s. 17
- 32 Carl Olof Rosenius, *Samlade skrifter*, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens Bokförlag, 1926 (Rosenius), band I, s. 482–496
- 33 Rosenius, band V, s. 551
- 34 Rosenius, band V, s. 552
- 35 Amy Moberg, *C. O. Rosenius – hans lif och verksamhet*, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens Förlags-expedition, 1868 (Moberg), s. 86. (Moberg står inte angiven som författare, men Lodin uppger att hon redigerade biografen, Lodin, s. 97.)
- 36 Moberg, s. 116
- 37 Kyrklig styrelse
- 38 Moberg, s. 119–120, Lodin, s. 119
- 39 Lodin, s. 190
- 40 Moberg, s. 256–276, ursprungligen publicerad i *Pietisten* nr 2, 1849, Lodin, s. 190–193.
- 41 Moberg, s. 265
- 42 Moberg, s. 274. När Rosenius här använder ordet "oinvigda" ska det inte förstås som att han har en annan syn på prästvigningen än Luther, utan "invigd" är en term som i det efterföljande preciseras som "en ordinerad prästman och lagligen kallad".
- 43 Moberg, s. 276
- 44 Rune Gustavsson, *Den lilla kyrkan i den stora*, i Rune Gustavsson m.fl. (red.), *KUS 100 år. Jesusglädje, Bibeltillit, Missionsiver*, KUS 1905–2005, BV-Förlag 2005, s. 146–157
- 45 Södergren, s. 283
- 46 Södergren, s. 285
- 47 Christina Nilsson, *ELM Syds förhistoria – en väckelses idéer och allianser*, Begrunda 2-2008, s. 20–27.
- 48 Södergren, s. 290. Citatet fortsätter: "I redaktören Axel B. Svensson har denna fraktion en ledare av icke vanliga mått med originell och i väsentliga stycken ovanligt sund syn på kristna och kyrkliga frågor, icke utan en i dessa kretsar rätt ovanlig vidsynthet."
- 49 Fredrik Hector, *Vad sysslar bibelvetenskapen med?*, Begrunda 1-2007, s. 12–19.

LITTERATUR

- Rune Gustavsson m.fl. (red.), *KUS 100 år. Jesusglädje, Bibeltillit, Missionsiver*, KUS 1905–2005, BV-Förlag 2005.
- Allan Hofgren (red.) *På stugmötenas tid. Till 100-årsminnet av konventikelplakatets uppbävande 1858*, Fosterlands-Stiftelsen, 1958.
- Bengt Hägglund, *Teologins historia – en dogmhistorisk översikt*, Föreläsningsföreläget, 5 uppl, 2003.
- Sven Lodin, *C. O. Rosenius – hans liv och gärning*, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens Bokförlag, 1956.
- Martin Luther, *Herdabrev till de böhmiska bröderna om rätta sättet att förordna och tillsätta församlingens herdar*, BV-Förlag, 1984.
- Amy Moberg, *C. O. Rosenius – hans lif och verksamhet*, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens Förlags-expedition, 1868.
- Laurentius Petri (övers. G. A. Danell), *Om sakrament och ämbete*, Bokförlaget Pro Veritate, 1993.
- Carl Olof Rosenius, *Samlade skrifter*, Band I–V, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens Bokförlag, 1926.
- Svenska kyrkans bekännelseskriter, Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag 1957.
- Viktor Södergren, *Vägar vi gått och vägen fram*, Prästmötesavhandling 1945, Kyrkliga Förbundets Bokförlag, 3 uppl, 1978.
- Carl Fredrik Wislöff, *Det kirkelige embede i oldkirken og hos Luther*, Dansk Bibel-Institut, 1979.